

ידינו לא שפכו

אחריות רוחנית לגילויי אלימות בחברה

א.

- (א) כי ימצא חלל באדמה אשר ה' אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו:
- (ב) וינצאו זקניך ושפטיך ומדודו אל הערים אשר סביבת החלל:
- (ג) והיה העיר הקרבה אל החלל ולקחו זקני העיר ההוא עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משקה בעל:
- (ד) והורדו זקני העיר ההוא את העגלה אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע וזרעו וזרעו שם את העגלה בנחל:
- (ה) ונגשו הפקנים בני לוי כי הם בחרו ה' אלהיך לשירתו ולקרבו בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע:
- (ו) וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל:
- (ז) וענו ואמרו ידנו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו:
- (ח) כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ונכפר להם הדם:
- (ט) ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני ה':

(דברים כ"א)

האב"ע לפסוק ז' אומר, כי העיר הקרובה נבחרת בגלל שוודאי אין זה מקרי שנרצח אדם בסביבות עיר זאת. כנראה שעשו עבירה כדומה לה. ועצת ה' גבהה מאוד וכיוונה את הענינים לעוררם לתשובה. רחיצת הידיים מעל גבי העגלה ואמירת "ידינו לא שפכו את הדם הזה" איננה, עפ"י רז"ל, התנערות מאחריות אלא נטילת אחריות. הגמ' (סוטה מ"ה ע"ב, ובעקבותיה רש"י) מפרשת שהם מתנצלים על כך שפטרורו בלא מזונות ובלא ליווי. ברמה הראשונית, אם כן – אחריות של מנהיגי העיר לבטחון-פנים, לביעור הפשע והסכנות באזור העיר. אבל האב"ע רומז לאחריות ברמה גבוהה יותר: אחריות על הרמה הרוחנית שבעיר. ירידה ברמה הרוחנית גורמת להמצאות רצח בסביבות העיר, וחכמי העיר הם האחראים כי הם המעצבים את אופייה הרוחני-תרבותי של העיר.

הוי אומר: אין אנשי הרוח יכולים להתנתק ולהתנער מהרובד הנמוך של חיי העיר, חיייהם של פשוטי העם בעיר ובסביבותיה. כל החוליות אחוזות זו בזו. כשהמנהיגים הרוחניים עושים תפקידם כהלכה, הדבר מקרין בצורה ישירה על האווירה בעיר ועל הנפשות כולן, גם הפשוטות ביותר, ומעדן אותן. באווירה כזו רצח איננו אפשרי. זקני העיר שבה (או בסביבתה) התרחש רצח צריכים לפשפש במעשיהם ובמחשבותיהם, ולהחיות את ההנהגה הרוחנית והמשפטית.

ב.

במס' מכות (דף י"א ע"א) איתא במשנה:

"אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר משיחתו מחזירין את הרוצח... לפיכך אימותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו."

מקשה הגמ':

"טעמא דלא מצלו, הא מצלו – מייתי? ! והכתיב {משלי כ"ו} 'כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא'. (א"ל) [אמר] ההוא סבא: מפירקיה דרבא שמיע לי, שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו.

ואיכא דמתני: 'כדי שיתפללו על בניהם שלא ימותו'. טעמא דמצלו, הא לא מצלו – מייתי? ! מאי הוה ליה למעבד? הכא אמרינן: טוביה חטא וזיגוד מנגיד. התם אמרי: שכם נסיב ומבגאי גזיר. אמר (ליה) ההוא סבא: מפירקיה דרבא שמיע לי, שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו.

כי הא דההוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלתא פרסי מיניה דר' יהושע בן לוי, ולא אישתעי אליהו בהדיה תלתא יומי. "

הגמ' מביאה שתי נוסחאות למשנה. לפי האחת, הרוצחים היו מקללים את הכה"ג שימות, וזה היה אכן מקרב את מותו. והסיבה שלקללתם יש משקל היא שהוא לא ביקש מספיק רחמים. ולנוסחה השניה – החרפה יותר – אם לא היו מתפללים עליו שיחיה, היה מת **מעצם ריבוי הרוצחים** (בשגגה!), בגלל חסרונו הרוחני.

מהו עומק הנימוק שמביאה הגמרא לכך? האמנם העובדה שהכה"ג לא מספיק ביקש רחמים על ישראל מספיקה כדי להרשיעו מהשמים בעונש מוות? !

הכה"ג הוא איש החסד (עי' חידושי אגדות למהר"ל על אתר), איש הרוח הראשי של העם, ראש המנגנון הדתי. ביחד עם הכהנים והנביאים הוא אחראי למצבו של עם ישראל. תפקידו של הכה"ג אינו לבער את הפשע. תפקידו להמשיך חסד ורחמים, חן ואהבה על עם ישראל, בכח תפילותיו, בטוהר עבודת הקרבנות שבאחריותו, ובכח האצלתו הרוחנית על הכלל כולו.

באופן רחב יותר: הכהנים הם דורשי התורה ויוצרי הקודקס הרוחני-מוסרי של העם. הם האחראים לעידכון המערכת הרוחנית ולפיתוח התורה שבע"פ. כשהם מתרפים ממלאכתם, כשאין התורה מתחדשת באורות חדשים וממשיכה להשפיע טל חיים וקדושה על העם כולו, המשתנה ומתפתח, אזי נשאר העם ללא תורה, ללא קדושה, ללא חיים רוחניים רלבנטיים. ובלי כל זה חיו נעשים שוממים ויבשים, וממילא מצטברים בתודעה הקולקטיבית שלו (וגם בתת-המודע הכללי והפרטי) מירמור, כעס, עצבות, חרדה, ותוצאותיהם הרעות לא מאחרות לבא.

הסיפור על ריב"ל מוסיף לנו רובד נוסף, מיסטי. פגם רוחני קטן של ריב"ל בא לידי ביטוי בכך שנהרג אדם בסביבות עירו, ואליהו (שהיה מצוי אצלו תדיר) הפסיק מלבוא אליו זמן מה. לאמור: אדם קדוש מגן ומצל על עירו ועל מקומו. אפילו כשאין השפעתו הרוחנית גלויה, עצם מציאותו ועצם צדקותו מטהרים את האוויר, מקדשים את המקום. המדרגות הנחותות של בעה"ח טורפים, קשורות למדרגות הגבוהות ביותר של ייחודים וכוונות רוחניות עדינות של איש הרוח. הכל מקושר באופן סמוי באחדות רוחנית מופלאה.

בקבלה מבואר, כי הכה"ג הוא נציגו של מיכאל, שר החסד. כשהוא מעורר חסדים הרי משפיעה מידת החסד על כנסת-ישראל, על ההוייה העולמית, ואז הכל מלא חסד, והעולם הופך לגן-עדן. אבל כשאינו עושה את פעולתו, העולמיות מתרוקנת ומתמלאת דינים, והדינים שלה יורדים ויוצרים מוות, זעם ועברה בעולם.

ובאופן רחב יותר – עפ"י תורת הסוד, תפקידם של אנשי הרוח הוא להחיות את השכינה – הרוחניות העולמית, ע"י חיבורה עם קוב"ה – האלוקות הטרנסצנדנטית, בייחודים תדירים, יומיומיים, עבודה רוחנית תמידית ומאומצת, לחבר את ההווה, הרגע, עם הנצח, עם האידאות העליונות. ברגע שניתק הקשר בין ההווה והמטאפיזי, כשאנשי הרוח מתרשלים מלמצוא את ההקשרים המטאפיזיים הנכונים

והמעודכנים לאווירה ההולכת ומשתנה, וליצור ללא הרף נורמות רוחניות וערכיות לחברה ולעולם, אזי הולך העולם אל התוהו ובוהו, הולך ומתמלא ארס, שסופו פשע, זנות, סמים ואלומות.

ג.

מדוע מותו של הכה"ג מכפר על הרוצחים, ומאפשר להם לחזור אל מקומם? אפשר לדרוש, שמכיוון שהכה"ג אינו מצליח למתק את הדינים בחייו, לא מצליח ליצור את החיבור הרוחני והארצי, הוא נעשה הקרבן של הדינים הללו עצמם. ומעבר לכך: זוהי בעצם דרכה של ההשגחה לפנות אותו מן הבמה. יש צורך בכהן צעיר יותר, החי יותר את ההווה הרוחנית של הדור.

אבל יתכן שמות הכה"ג רומז למשהו רדיקלי יותר: ישנו צורך בשינוי הגישה, הקונספציה התורנית עצמה. אופי לימוד התורה כפי שהוא איננו רלבנטי מבחינה חברתית, ולכן אינו עשוי ליצור את חברו ההווה והנצח. יש צורך בלימוד מסוג חדש.

ד.

מה הקשר בין הכה"ג לרוצחים בשגגה דווקא?

רצח בשגגה הוא רצח שאינו מודע, רצח "בבלי דעת". זהו רצח המבטא את מצבו הלא-מודע של האדם. הוא אמנם לא התכוון לרצוח, אבל יש בו משהו רצחני. על כן אינה הקב"ה לידו לרצוח. הרציחה מוציאה מן הכח אל הפועל את האלימות החבויה.

זאת ועוד: הרוצח במזיד רעתו היא רעה פרטית, התלויה בבחירתו הרעה, והאווירה הכללית האלימה רק סייעה שרעתו תצא בקלות ובעוצמה. על כן משלם הוא על רעתו במותו שלו. אבל רעתם של הרוצחים בשגגה מקורה העמוק הוא בתת-מודע הקולקטיבי של החברה, והם רק המוציאים אל הפועל. דוגמא אקטואלית לכך בימינו היא הרג ע"י תאונת דרכים. האשמה האמיתית לרצח מסוג זה נחה על ראשם של אנשי הרוח, וסבלם של אותם רוצחים מקורו בהם. על כן הרוצחים דווקא הם צריכים להתפלל על אנשי הרוח שיתקנו, שילמדו את הדרך להעביר את רוח הטומאה הכללית מן הארץ, ובזה ממילא יתוקן גם חטאם הפרטי.

ה.

מסיפורו של ריב"ל ניתן ללמוד, כי כשחסידיים ומבקשי רוח מתפלאים מדוע אינם זוכים להשראה ולהתגלות, צריכים הם להביט סביבם: מהו המצב הרוחני הכללי? אם המצב הכללי ירוד כ"כ, איך יקבלו הם השראה? ולעומת זאת, אם הם יפעלו על הכלל לתקנו ולהעלותו, להוריד אור מאורם על כלל הציבור, ממילא גם הם יזכו להיות צינור לאור חדש. וכך אמר הקב"ה למשה: "לך רד כי שחת עמך". כיון ששיחת עמך, אין לי חפץ בך. כל מה שדברתי עמך היה לצרכם ובזכותם. עתה שחטאו, לך ועזור להם להתקן תחילה, אח"כ תוכל גם אתה לעלות.

העבודה הכללית, השליחותית, היא לפיכך הבסיס לעבודה ולהתפתחות הרוחנית של היחיד. אם הוא איננו עובד מתוך אחריות רוחנית אל הכלל, גם הוא עצמו יתקע במקום ויסבול מעוונות הדור.

ו.

ומכאן להקשר העכשווי: החברה הישראלית הינה מזה שנים חברה נטולת מצע-רוחני מבוסס ועמוק, אפשר לכנותה – חברה ללא מיתוס. באופן רחב יותר הדבר נכון לדעתי ביחס לחברה המודרנית בכלל

(וכבר עמדו על כך סוציולוגים ופסיכולוגים). זהו – ולא אחר – השרש העיקרי לריבוי הפשע והאלימות, שאנו כה מזועזעים ממנו בשנים האחרונות. הדבר כולל לדעתי באופן מעט עקיף גם את הרצחנות הפלסטינית ביחס אלינו, אך אין המקום כאן לפרט בענין זה. עכ"פ ברור הדבר שלולא מסכת הפיגועים והאיומים הנוראיים במישור הלאומי היינו עסוקים כיום בעיקר במלחמה בנגעי הפשע והאלימות בתוך חברתנו עצמה, ואכן בתקופות קצרות של רגיעה עולה מיד אחוז האלימות הפנימית על גדותיו ומבהיר לנו היכן אנו מצויים.

בעיית העדר-המיתוס קיימת מאז יסודה של המדינה, ועמדה כבר בבסיס בעיות ההיקלטות של העליות השונות לארץ. עדות המזרח (כמו גם האתיופים כיום) הובאו אל תוך המציאות הארצי-ישראלית, המבוססת על המיתוס הציוני החדש והבלתי מושרש, מבלי שמיתוס זה זרם בעורקיהם, ונושלו מהמיתוס הדתי שאותו הם חיו בעוצמה רבה. הם איבדו את עולמם הרוחני, ועולם ערכי חדש ממשי תחתיו לא ניתן להם. אין לי ספק כי המציאות הרוחנית בארץ ויחס השלטונות כלפיהם הם שגרמו את ריבוי תופעות הפשע אצלם. גם המצב הרוחני אצל עדות האתיופים שנתקו מדתם באחת הוא עגום ביותר, ועוד איננו יודעים מה תהיינה תוצאות דבר זה.

יש המאשימים את הדמוקרטיה. אך לא החופש ולא הדמוקרטיה הם הבעיה, אלא העובדה שהדמוקרטיה קיימת ככלי ללא אור, ללא עולם רוחני תואם. המערכים הדתיים הקיימים מתאימים יותר לחברה פטריארכלית ולא לדמוקרטיה, על כן הם שוקעים והולכים. אבל מצע דתי חדש, נרטיב דתי רווי באווירת חופש רוחני, עוד לא נוצר. על כן הדמוקרטיה מתמלאת פרצות של פשע והרס.

הדור הקודם דימה להחליף את המיתוס הדתי במיתוס הלאומי הציוני. מיתוס חדש זה החזיק מעמד כשלושה דורות. המיתוס הזה מת. מימושו הסיר את טעמו והפכו לבנאלי. במקומו מוצאים אנו היום חזרה אל המיתוס הדתי הטרומ-ציוני מחד (-התחרדות מגוונים שונים), ומאידך נסיונות ליצור מיתולוגיה ומיסטיקה חדשה על בסיס השפעות מן המזרח ומן המערב (הוליסטיקה, 'ניו-אייג').

הרגרסיה אל דתיות טרום-ציונית היא אמנם מובנת אבל לא תשיג את המטרה הרצויה. זוהי מערכת אמונית שאיננה מסוגלת להכיל ולהתמודד עם שאלות הזמן ותנאי החיים. למעשה זהו נסיון להשתרש מחדש באדמה שכבר איננו גרים עליה עוד. בסופו מוביל נסיון זה לחוסר שורשיות ולתלישות גדולה עוד יותר, שרק מעמיקים את הפער ומרחיבים את התהום. אחת הדוגמאות הבולטות לפונדמנטליזם זה הינה תנועת ש"ס, שיש בה הרבה זיוף ותופעות של דתיות קיטשית, והעלולה להתנפץ לבסוף באופן שרק יגדיל את הקושי והתסכול הרוחני של אנשיה.

מהצד החילוני – המצב הפוסטמודרני הוא מצב שאיננו מאפשר קיומו של מיתוס, אינו מאפשר חיים אמוניים עמוקים. הפילוסופים ואנשי הרוח הפוסטמודרניים עסוקים בעיקר ב"שחיטת פרות קדושות", בניתוח אמיתות וביקורת ללא גבול. ה"הסטוריונים החדשים" עסוקים בקעקוע יסודות מכוננים של הישראליות החדשה, למשל חשיפה חד צדדית של פניה המכוערות והבנאליות של הציונות. וכשאנשי הרוח רוצחים אידאות, אנשים אחרים רוצחים בני-אדם.

ומה בנוגע אלינו, הציבור הדתי-לאומי? הבעיה שאנו מתמודדים איתה היא בעיית 'תחיית רוח היהדות בא"י'. הרוח הציונית-חילונית (שאנו שותפים בה לא מעט, אם כי באופן פסיבי בעיקר) שברה את רוח היהדות הישנה, ומאז לא נוצרה עדיין פרשנות דתית חדשה מסיבית ומשכנעת, לא קמה עדיין יהדות הבנויה על יסודות הרוח החופשית.

דומה שתפקידנו כיום הוא להשתמש בכל עוז הרוח שלנו לקומם את היהדות באופן שגם החילוניות הרדיקלית תמצא שם את שרשה, וגם הרדיקליות הדתית, החסידית, השואפת להתרוממות וקדושה. רק יהדות כזו תענה על הקרע הרוחני הנורא שהעם מצוי בו כעת. זהו חלקנו באחריות למצבו של העם על שכבותיו השונות, אחריות שלא נוכל להתנער ממנה בעת פקודה. וגם אם נדמה שהמטלה כבידה מדי לכתפינו הצרות, לא נוכל להמנע לפחות מלבקש רחמים ולהתפלל להמשכת אורות חדשים מלמעלה עלינו ועל כלל ישראל, עד שתופיע תורת משיח בכליל הדרה, ובכנפיה הגאולה.